

SETAN JAWA

GARIN NUGROHO
RAHAYU SUPANGGAH
IAIN GRANDAGE

HOLLAND FESTIVAL

INHOUD

CONTENTS

INFO & CREDITS 02

SYNOPSIS 06

SYNOPSIS 10

THEMA'S EN INSPIRATIEBRONNEN 07

THEMES AND SOURCES OF

INSPIRATION 11

OVER DE ARTIESTEN 14

ABOUT THE ARTISTS 15

FOCUS: MUZIEK UIT INDONESIË 16

FOCUS: MUSIC FROM INDONESIA 17

HOLLAND FESTIVAL 2017 20

WORD VRIEND

JOIN US 22

COLOFON

COLOPHON 24

INFO

ZO 18.6, MA 19.6
SUN 18.6, MON 19.6

aanvang starting time

20:30
8.30 pm

locatie venue

Muziekgebouw aan 't IJ

duur running time

1 uur 10 minuten, zonder pauze
1 hour 10 minutes, no interval

taal language

language no problem

inleiding introduction

met with
Peter van Amstel, Garin Nugroho
19:45
7.45 pm

CREDITS

regie director

Garin Nugroho

muziek music

Rahayu Supanggah, Iain Grandage

assistent muziek assistant music

Setyawan Jayantoro

MUZIEK MUSIC

dirigent conductor

Iain Grandage

uitvoering muziek music performed by

Garasi Seni Benawa
Nederlands Kamerorkest

musici musicians

Garasi Seni Benawa:
Suraji – rebab, demung, caims
Rusdiyantoro – slentem, trebang
Supardi – bonang barung, bedug, kemanak
Sri Eko Widodo – kendhang Jawa, penembung, suling, trebang, caims
I Nyoman Sukerna – bonang penerus, suling Bali, kemanak
Aloysius Suwardi – saron, angklung banyuwangi, kluncing, banyuwangi, siter
Suwandi Widiyanto – saron, trebang
I Ketut Saba – saron penerus, angklung banyuwangi, balinese vocal
Harmanto – gong, kempul, trebang
Wahyu Thoyyib Pambayun – gender, caims, ketuk, kenong, trebang, bonang penembung
Guruh Purbo Pramono – demung, suling Jawa, trebang, caims
Wahyo Cahyadi – kendhang jatim, kendhang banyuwangi, gambang

Bagus Danang Surya Putra – gender,
trebang, cymbal

Nederlands Kamerorkest:

Maaïke Aarts, Sergey Arseniev – 1e viool
1st violin

Beverley Lunt, Anne Marie Volten – 2e
viool 2nd violin

Richard Wolfe, Anna den Herder – altviool
viola

Jan-Bastiaan Neven, Pepijn Meeuws –
cello cello

Annette Zahn, Joaquiën Celemente Riera
– contrabas double bass

Levke Hollmer, fluit flute

Toon Durville, hobo oboe

Jesse Faber, klarinet clarinet

Jaap de Vries, fagot bassoon

Gertjan Loot, trompet trumpet

Martin Schippers, trombone trombone

Nando Russo, pauken timpani

Barry Jurjus – slagwerk percussion

zang vocals

Peni Candrarini, Deny Wulandari, Dita
Intawati, Darsono, Waluyo Sastro Sukarno

FILM

cast cast

Asmara Abigail (Asih)

Heru Purwanto (Setio)

Dorothea Queen (Ibu Asih)

Luluk Ari Prasetyo (Setan Penggoda)

Danang Pamungkas (Punokawan Laki-laki)

Anggono Kusumo W (Setan Penyerang)

Bambang Besur (Setan Kemayu)

Ibnu Sukodok (Setan Tua)

Rusini (Nenek Asih)

M. Fathan Irsyad (Setan Kecil)

Kristiyanto (Pelayan Laki-laki)

Adriana (Pelayan Perempuan)

Otniel Tasman (Setan Perusak 1)

Kristiyanto (Setan Perusak 2)

Adi Nugroho (Setan Perusak 3)

Ari Yandhi (Menir Belanda)

Matheu Mergans (Tentara Belanda)

cameraman director of photography

Teoh Gay Hian

choreografie choreography

Danang Pamungkas, Anggono Kusumo
Widagdo

art director art director

Ong Hari Wahyu, Edy Wibowo

kostuums costume

Retno Damayanti

montage editor

Andhy Pulung, Dodi Chandra

uitvoerend producent line producer

Fafa Utami, Nova Teguh

le regieassistent 1st assistant director

Winaldo Artaraya Swastika

2e regieassistent 2nd assistant director

Arif Malinmudo

art crew art crew

Rifat Satya, Candra Brow, Septian

Gemboel, Faruq, Dhanu, Paicong

kleding wardrobe

Ruri Widiarto, Anggit Tyaswari, Ari Yandhi

scriptcontinuïteit script continuity

Acho

scriptassistent assistant script

William

assistent productie production assistant

David Natsumi G., Ade Mindarwan, Muklis

Anton, Galih Wardani, Jepri Ristiono, Iyok Samalona, Bayu Raditya

assistent camera assistant camera

Aan Malik

camera boy camera boy

Jason

gaffer gaffer

Imam Yudha Permana

licht lighting

Agus Bagong

dolly operator dolly operator

Madin

lighting guard lighting guard

Karman

art driver art driver

Pak Rebo

chauffeurs drivers

Suroyo, Pak Bambang

tekstredactie text editor

Sadiah Boonstra

technische leiding technical director

Iskandar K. Loedin

geluidstechniek sound engineer

Jim Atkins, Iwan Budi Santosa

tour manager tour manager

Fafa Utami

producenten produced by

Jala Adolphus, Rina Damayanti

productie production

Garin Nugroho Workshop, Turning World:
Kate Ben-Tovim

coproductie coproduction

Asia TOPA, Arts Centre Melbourne,
Melbourne Symphony Orchestra,
Esplanade - Theatres on the Bay,
Singapore

wereldpremière world premiere

Asia TOPA, Melbourne, 24 februari 2017

SYNOPSIS

Setan Jawa ('Javaanse duivel') vertelt een tragisch liefdesverhaal dat zich afspeelt in het begin van de twintigste eeuw. Het was de tijd van het Nederlandse koloniale bewind dat zowel voor industrialisatie zorgde als armoede veroorzaakte onder grote groepen van de bevolking.

Setan is nog een kind als hij op brute wijze gearresteerd en opgesloten wordt door de koloniale overheerser, omdat hij van een rijke familie heeft gestolen. Zijn geplaagde ziel weet zich los te maken en huisvest zich in een tempel.

Vervolgens zien we Setio, een jonge man uit een arm dorp. Hij wordt verliefd op Asih, een jonge vrouw uit een aristocratische, Javaanse familie. Zijn huwelijksaanzoek wordt door de familie afgewezen vanwege zijn lage sociale status. Om toch met haar te kunnen trouwen, sluit hij een pact met Setan.

Setan maakt Setio rijk, maar de prijs die hij hiervoor moet betalen is buitengewoon hoog. Setio is gedoemd om een gevangene van zijn eigen materialisme te worden en eindeloos zijn huis te repareren en verbouwen totdat hij na zijn dood als pilaar onderdeel wordt van het huis.

De opzet werkt. Setio's aanzoek wordt nu wel aangenomen en Asih wordt verliefd op hem. Op een dag vertelt hij Asih over zijn pact met Setan. Een geschrokken Asih gaat op zoek naar Setan om deze te vragen het pact te verbreken. Setan vraagt haar met een beter aanbod te komen. Ze probeert hem te verleiden met een dans en verschillende mystieke rituelen, maar zonder resultaat. Ten slotte vraagt Setan haar om haar lichaam. Ze stemt toe en Setan en Asih bedrijven de liefde tussen de pilaren van het huis, waarin inmiddels de geest van haar man huist.

THEMA'S EN INSPIRATIEBRONNEN

door **Sadiah Boonstra**

Garin Nugroho werd voor *Setan Jawa* geïnspireerd door de zwijgende filmtraditie die floreerde in de vroege twintigste eeuw in Duitsland. De zwart-witfilms *Nosferatu* (1922) en *Metropolis* (1927) zijn hiervan twee beroemde voorbeelden. Ook putte Nugroho inspiratie uit zijn jeugderinneringen aan wajang, het Indonesische schaduwpoppentheater. De schaduwen van de wajang (dat 'schaduw' of 'zwart-wit' betekent) vormen voor Nugroho de brug tussen de werkelijkheid en de mystieke wereld. Om deze redenen is *Setan Jawa* in zwart-wit gefilmd.

Kolonialisme

De twintiger jaren vormen de achtergrond waartegen het verhaal zich afspeelt. Hoewel geschiedenis de context is van de film, is *Setan Jawa* verre van een historisch drama. De film speelt met het concept tijd door heden en verleden met elkaar te vermengen. Traditionele dans- en batikpatronen vloeien bijvoorbeeld op een natuurlijke manier samen met hedendaagse dans en mode. Door deze bijzondere mix en door het toepassen van verschillende artistieke disciplines, zoals mode, visuele kunst en dans, weet Nugroho een unieke visuele taal te ontwikkelen.

Zwijgende zwart-wit films kenden hun hoogtijdagen in de vroege twintigste eeuw. Deze periode vormde tevens een hoogtepunt van het Nederlandse bewind in wat tegenwoordig Indonesië is. Onder de Etische Politiek van 1901 werd Java geïndustrialiseerd, werd infrastructuur aangelegd en werden scholen opgericht met het doel de lokale bevolking 'te verheffen'. Tegelijkertijd kwam een nationalistische beweging op, waarin een Javaanse culturele identiteit ontwikkeld werd. Deze identiteit kwam tot uiting in rituelen en gewoonten, maar bijvoorbeeld ook in taal, literatuur, mode en mystiek.

Mystiek

Mystiek kan losjes gezien worden als een verzameling ideeën, waarden en gewoonten ten aanzien van een goddelijke wereld. Javaanse mystiek werd in deze tijd populair onder invloed van de wereldwijde verspreiding van theosofie, een religieuze beweging die een mix vormde van grote religies zoals hindoeïsme, boeddhisme, islam en het christendom. Mystieke verhalen en praktijken maakten (en maken) onderdeel uit van het dagelijks leven van veel Javanen en zijn terug te vinden in verschillende

culturele uitingen zoals ceremonies, dans, literatuur en muziek. Eén van de meest beroemde beoefenaars van mystiek was de eerste president van de republiek Indonesië, Sukarno, die zich regelmatig tot de mystieke wereld wendde voor politiek advies.

Mystiek was begin vorige eeuw gemeengoed geworden als ontsnapingsmiddel aan de wijdverspreide armoede op Java. Populair was vooral het sluiten van een pact met de duivel, wat in het Javaans *pesugihan setan* wordt genoemd. *Pesugihan* is een mystieke manier om iets te verkrijgen waarnaar men verlangt. Daarvoor wordt een deal gesloten met de duivel. Dit hoeft niet per se om rijkdom te gaan, maar kan ook bijvoorbeeld politieke macht zijn. Er bestaat een heel scala aan verschillende soorten *pesugihan*. *Kadang bubrah*, de variant waarvoor het personage in *Setan Jawa* kiest, maakt hem in één klap rijk, maar maakt hem tevens gevangene van zijn eigen materiële verlangens. De aanvrager zal na zijn dood als pilaar onderdeel van zijn eigen huis worden.

Setan ('Satan') and *memedi/lelembut* ('geest') zijn termen die door elkaar gebruikt kunnen worden en hebben beide betrekking op een onzichtbare wereld van geesten. Het Javaanse wereldbeeld kent drie verschillende leefwerelden die strikt van elkaar gescheiden zijn. Dieren, planten, geesten en fantastische wezens leven in de onderwereld; mensen leven in de middelste wereld en goden bewonen de bovenste wereld. Rituelen gerelateerd aan duivels of geesten zijn er niet op gericht hen uit te drijven, maar functioneren als een herinnering en waarschuwing dat mensen en bovennatuurlijke wezens binnen hun eigen leefwereld in harmonie moeten samenleven. Dergelijke rituelen zijn dus bedoeld om een balans te bewerkstelligen tussen de mensenwereld en de onzichtbare wereld van geesten. Dit wereldbeeld wordt weerspiegeld in de wayangvoorstellingen als een representatie van de wankelende balans tussen chaos en stabiliteit.

Magisch realisme

Setan Jawa is niet alleen een film over Javaanse mystiek, maar is ook doordrenkt van een magisch realisme dat voor Nugroho de werkelijkheid en de mystieke wereld met elkaar verbindt. Magisch realisme maakte deel uit van Nugroho's kindertijd in de vorm van de schaduwen van de wayang. Nugroho en art director Ong Wahyu lieten zich inspireren door de schilder Tjitro Waloejo (1912-1990), een populaire schilder van *pesugihan* taferelen in de late jaren veertiger en vijftiger jaren. Salvador Dalí (1904-1989) is een andere grote invloed op Nugroho's werk. In *Setan Jawa* wordt het verhaal mede verteld door betekenisvolle symbolen. Sprekende voorbeelden zijn de *bulus*, een Aziatische schildpad, en de krab. De *bulus* symboliseert de onderwereld in de Javaanse kosmologie en de krab representeert Satan. Beide dieren zijn amfibisch en daardoor van

nature grensoverschrijdend. Op deze manier vormen zij schakels tussen de mensenwereld en de mystieke wereld, maar zij kunnen deze twee verschillende werelden nooit verenigen.

Toch worden die verschillende werelden in *Setan Jawa* wel met elkaar verenigd in een moment van transitie dat mogelijk gemaakt wordt door sensualiteit, een terugkerend thema in Nugroho's werk. In de film huist Setan in een tempel met de naam Candi Suku. Dit is een plek vol *lingga-yoni*, het symbool voor respectievelijk de mannelijke en vrouwelijke geslachtsdelen. *Lingga-yoni* symboliseert de vereniging van de seksen, vruchtbaarheid en voortplanting. In de Javaanse opvatting gaat deze eenwording niet louter om plezier, maar wordt deze gezien als een manier om de hoogste waarheid te kunnen bereiken. Sensualiteit en seksualiteit hebben dus van doen met het spirituele. Als zwijgende film leunt *Setan Jawa* logischerwijs voor een groot gedeelte op lichaamstaal, gezichtsuitdrukkingen, beweging en dans, soms van een uitgesproken sensuele aard.

Setan Jawa is een zeer gelaagde film waarin de orale Javaanse traditie en moderne technologie samenkomen. De film is het resultaat van een intens samenwerkingstraject van een groot aantal vooraanstaande Indonesische kunstenaars uit uiteenlopende disciplines als film, theater, muziek, dans, mode en beeldende kunst. *Setan Jawa* is een film die de grenzen van tijd, ruimte en de kunstdisciplines overstijgt.

SYNOPSIS

Setan Jawa ('Javanese devil') is a tragic love story set in the early twentieth century. At the time Indonesia was under Dutch colonial rule, which brought about industrialisation as well as causing poverty for many Indonesian people.

Setan is still a child when he is brutally seized and imprisoned by the colonial administration for stealing from a rich family. His tortured soul manages to escape and migrates to a temple.

Then we see Setio, a young man from a poor village. He falls in love with Asih, a young woman from an aristocratic Javanese family. His offer of marriage is rejected by the family because of his lowly status. He makes a pact with Setan to be able to marry Asih.

Setan makes Setio rich, but at an extremely high price. Setio is condemned to become a prisoner of his own materialism, perpetually repairing and renovating his house, until he dies and turns into a pillar that upholds his own home.

It works. The family accepts his proposal and Asih falls in love with Setan. One day he tells Asih about his pact with Setan. Shocked, Asih goes in search of Setan to ask him to break the pact. Setan asks her to come up with a better offer. She tries to seduce him with a dance and various mystical rituals, but in vain. Finally, Setan asks her for her body. She agrees and Setan and Asih make love between the pillars of the house, where her husband's spirit is now trapped.

THEMES AND SOURCES OF INSPIRATION

by **Sadiah Boonstra**

Garin Nugroho's inspiration for *Setan Jawa* was the silent film tradition that flourished in Germany in the early twentieth century. The black and white films *Nosferatu* (1922) and *Metropolis* (1927) are two famous examples of the genre. Nugroho was also inspired by his childhood memories of wayang, Indonesian shadow puppet theatre. For him, wayang shadows (wayang means 'shadow' or 'black and white') are the bridge between reality and the mystical world. It is for these reasons that *Setan Jawa* was filmed in black and white.

Colonialism

The story is set in the 1920s. Despite this historical context, *Setan Jawa* is far from being a historical drama. The film plays with the concept of time, blending past and present. For instance, traditional dance and batik patterns naturally merge with contemporary dance and fashion. Nugroho creates a unique visual language with this extraordinary mix, using various artistic disciplines, including fashion, visual arts and dance.

The early twentieth century was the heyday of silent black and white films. It was also in this period that the Dutch colonial rule of what is now Indonesia reached its zenith. The Dutch Ethische Politiek ('Ethical Policy', 1901) industrialised Java, built infrastructure and established schools to 'elevate' the locals. A nationalist movement emerged at the same time, which developed a Javanese cultural identity. This identity was expressed in rituals and customs, but also in language, literature, fashion and mysticism.

Mysticism

Mysticism can roughly be defined as a collection of ideas, values and customs related to a divine world. Javanese mysticism was popularised at the time, influenced by the global spread of theosophy, a religious movement combining the great religions of Hinduism, Buddhism, Islam and Christianity. Mystical stories and practices were – and are – part of people's daily lives and are reflected in various cultural expressions, such as ceremonies, dance, literature and music. One of the most famous mystics was the first president of the Republic of Indonesia, Sukarno, who regularly consulted the mystical world for political advice.

At the beginning of the previous century, mysticism had become a commonplace means of escape from the widespread poverty on Java. It was especially popular to make a pact with the devil, called *pesugihan setan* in Javanese. *Pesugihan* is a mystical way of getting what you want, and involves making a pact with the devil. It does not necessarily have to be for wealth, and can, for example, be for political power too. There is a whole range of different types of *pesugihan*. *Kadang bubrah*, the kind chosen by the character in *Setan Jawa*, makes him instantly rich, but also makes him the prisoner of his own material desires. He will be a pillar, part of his own house, after his death.

Setan ('Satan') and *memedi/lelembut* ('spirit') are terms which can be used interchangeably and relate to an invisible world of spirits. The Javanese world view has three different – and strictly separate – spiritual worlds. Animals, plants, spirits and fantastic creatures live in the underworld, people live in the middle world, and gods inhabit the upper world. Rituals related to devils or spirits do not aim to cast them out, functioning instead as a reminder and warning that people and supernatural beings must live in harmony within their own spiritual world. Such rituals are meant to bring a balance between the human world and the invisible world of spirits. This world view is reflected in wayang performances as a representation of the precarious balance between chaos and stability.

Magical realism

Setan Jawa is not only a film about Javanese mysticism; it is also immersed in magical realism, which Nugroho sees as connecting reality and the mystical world. Magical realism, in the form of wayang shadows, was part of Nugroho's childhood. Nugroho and art director Ong Wahyu were inspired by the painter Tjitro Waloejo (1912-1990), a popular painter of *pesugihan* scenes in the late 1940s and in the 1950s. Salvador Dalí (1904-1989) is another major influence on Nugroho's work. The story in *Setan Jawa* is partly told by significant symbols, including the *bulus* - the Asiatic softshell turtle - and the crab. The *bulus* symbolises the underworld in Javanese cosmology and the crab represents Satan. Both animals are semi-aquatic and thus naturally traverse boundaries. As such, they are links between the human and the mystical world, but they can never unite these two different worlds.

Yet these two worlds are united in *Setan Jawa* - at a moment of transition enabled by sensuality, a recurring theme in Nugroho's work. Setan lives in a temple called Candi Suku in the film. This is a place full of *lingga-yoni*, the symbol for male and female genitals. *Lingga-yoni* symbolises the union of the sexes, fertility and reproduction. In the Javanese view, this union is not merely about pleasure; it is regarded as a way of attaining

the highest truth. Sensuality and sexuality are thus related to the spiritual realm. Being a silent film, *Setan Jawa* of course relies heavily on body language, facial expressions, movement and dance, of a distinctly sensual nature at times.

Setan Jawa is a richly layered work, which brings together oral Javanese tradition and modern technology. The film is the result of an intense collaboration between several leading Indonesian artists from various disciplines, including film, theatre, music, dance, fashion and visual arts. *Setan Jawa* is a film that transcends the boundaries of time, space and art disciplines.

BIOGRAFIEËN

Garin Nugroho (1961, Indonesië) is een Indonesische regisseur die bekend staat om de veelheid aan stijlen en genres die hij gebruikt in zijn werk. Hij won prijzen op grote internationale film- en kunstenfestivals. Nugroho maakte onder andere korte films, documentaires, reclamefilms, speelfilms, filmessays, kinderfilms, muziektheater, installaties en performancevideo's. Hij schrijft columns en recensies voor verschillende publicaties. Ook schreef hij boeken over Indonesische kunst, televisie en film. Zijn film *Opera Jawa* (in 2007 te zien op het International Film Festival Rotterdam) bewerkte hij in opdracht van onder andere het Tropenmuseum in Amsterdam tot muziektheater. In 2016 was zijn expositie *Air Mata Dalé* te zien in Yogyakarta. Met *Setan Jawa* maakt hij zijn debuut op het Holland Festival.

Rahayu Supanggah (1949, Indonesië) studeerde gamelan aan het conservatorium in Surakarta, waar hij in 1972 zijn studie afrondde. Sindsdien reist hij de hele wereld over om de Indonesische gamelanmuziek te introduceren en populariseren. Hij raakte bekend met *Realizing Rama*, de soundtrack voor Robert Wilsons voorstelling *I La Galigo* (2004). Ook schreef hij de muziek voor Garin Nugroho's film *Opera Jawa*. Daarvoor won hij onderscheidingen op het Asia-Pacific Film Festival, het Indonesische Film Festival en de Asia Film Awards. Ook werd hij geëerd op het SACEM Film Festival in Nantes, Frankrijk (2006) en het Asian Film Festival in Hong Kong (2007).

Iain Grandage is een Australische componist, dirigent en muzikant. Hij ontving verschillende onderscheidingen en prijzen, waaronder de prestigieuze Sidney Myer Performing Arts

Award. Ook won hij vijf Helpmann Awards voor zijn theaterwerk: voor beste muziek (*Cloudstreet*, *The Secret River*, *When Time Stops*) en voor beste muzikale leiding (*Little Match Girl*, *Secret River*). Hij werkte samen met de Australische zangeres Kate Miller-Heidke (in het Holland Festival te zien in *Sunken Garden* en *The Book of Sand*) aan haar succesvolle kinderopera *The Rabbits* (2015).

Het **Nederlands Kamerorkest** is in 1955 opgericht. Het fuseerde in 1985 met het Nederlands Philharmonisch Orkest. Goran Nikolić heeft als concertmeester sinds 2004 de artistieke leiding. Het orkest speelt meestal zonder dirigent. Recentelijk speelde het bij De Nationale Opera *Die Zauberflöte* en *Lucia di Lammermoor*. Het Nederlands Kamerorkest is een graag gezien gast op het Holland Festival: voor het laatst in 2016 als mede-uitvoerder van Merlijn Twaalfhovens *Grand Subphonia* tijdens de *Holland Festival Proms*.

Garasi Seni Benawa is het gamelanorkest van Rahayu Supanggah, muzikant, componist, etnomusicoloog, essayist, auteur en leraar van 'karawitan' (klassieke gamelanmuziek) en hedendaagse muziek. Rahayu Supanggah is artistiek directeur van Garasi Seni Benawa (Benawa Arts Garage). Dit is een informeel, open forum waar kunstliefhebbers, kunstenaars en aspirant-kunstenaars zich kunnen verzamelen. Deze zijn afkomstig uit verschillende disciplines van de kunst, in het bijzonder de podiumkunsten, van alle leeftijden, van beginners tot wereldberoemde maestro's en van traditionele tot moderne kunst. Hier werken ze samen, nemen ze deel aan workshops en discussies en repeteren ze. Ook kan men komen om ideeën uit te wisselen. De activiteiten zijn te allen tijde gratis, voor iedereen die wil komen.

BIOGRAPHIES

Garin Nugroho (1961, Indonesia) is an Indonesian director known for the variety of styles and genres he uses in his work. He has been awarded prizes at major international film and art festivals. Nugroho has made short films, documentaries, commercials, feature films, film essays, children's films, musical theatre, installations and performance videos. He writes columns and reviews for various publications. He has also written books on Indonesian art, television and film. He adapted his film *Opera Jawa* (screened at the International Film Festival Rotterdam in 2007) into musical theatre, commissioned by the Tropenmuseum in Amsterdam and others. His exhibition *Air Mata Dalí* was displayed in Yogyakarta in 2016. *Setan Jawa* is his debut at the Holland Festival.

Rahayu Supanggah (1949, Indonesia) studied gamelan at the conservatory in Surakarta, completing his studies in 1972. He has subsequently travelled the world introducing and popularising Indonesian gamelan music. Supanggah rose to fame when he wrote *Realizing Rama*, the soundtrack to Robert Wilson's performance *I La Galigo* (2004). He also wrote the music for Garin Nugroho's film *Opera Jawa*, for which he won awards at the Asia-Pacific Film Festival, the Indonesian Film Festival and the Asia Film Awards. He was also feted at the SACEM Film Festival in Nantes, France (2006) and the Asian Film Festival in Hong Kong (2007).

Iain Grandage is an Australian composer, conductor and musician. He has received several awards and prizes, including the prestigious Sidney Myer Performing Arts Award. Grandage has also won five Helpmann Awards for his theatrical work: for Best

Music Score (*Cloudstreet*, *The Secret River*, *When Time Stops*) and Best Music Direction (*Little Match Girl*, *Secret River*). He collaborated with the Australian singer Kate Miller-Heidke (who performed at the Holland Festival in *Sunken Garden* and *The Book of Sand*) on her successful children's opera *The Rabbits* (2015).

The **Netherlands Chamber Orchestra** was founded in 1955. It merged with the Netherlands Philharmonic Orchestra in 1985. Gordan Nikolić was appointed the concertmaster and artistic director in 2005. The orchestra usually plays without a conductor. It recently played *Die Zauberflöte* and *Lucia di Lammermoor* at the Dutch National Opera. The Netherlands Chamber Orchestra is a popular guest at the Holland Festival: it co-performed Merlijn Twaalfhoven's *Grand Subphonia* at the Holland Festival Proms in 2016.

Gamelan Garasi Seni Benawa is the gamelan orchestra of Rahayu Supanggah, a musician, composer, ethnomusicologist, essayist, author of numerous books, and teacher of karawitan (classical gamelan music) and contemporary music. He is the artistic director of Garasi Seni Benawa (GSB), or Benawa Arts Garage. GSB is an informal, open forum where art lovers, artists, and aspiring artists come together. They are from various branches of the arts, especially the performing arts, of all ages and abilities, from beginners to world famous maestros, and from numerous genres: from traditional to contemporary art. They meet to learn, rehearse, participate in workshops and discussions, and prepare performances. Those who wish to meet and exchange ideas with other artists are also welcome. The activities are always free of charge and open to anyone who wishes to come.

A Night in Indonesia

Kande, Boi Akih & guests,
Jogja Noise Bombing,
Senyawa, Filastine, Sekan
16.6, Paradiso

Ruang Suara

Ensemble Modern,
Senyawa, Taufik A. Adam,
Dewa Ketut Alit, Stevie
Jonathan Sutanto, Gema
Swaratyagita, Gatot Danar
Sulistiyanto
17.6, Muziekgebouw aan
't IJ

Setan Jawa

Garin Nugroho, Rahayu
Supanggih, Iain Grandage
18-19.6, Muziekgebouw aan
't IJ

Holland Festival Proms:

Temple of Time

Sinta Wullur

24.6, Het Concertgebouw

Holland Festival Proms:

Dark Play

Jompet Kuswidananto

24.6, Het Concertgebouw

FOCUS: MUZIEK UIT INDONESIË

Na regionale focussen op Turkije en omliggende landen (2015) en op de rafelranden van Europa (2016) is er dit jaar speciale aandacht voor muziek uit Indonesië. In dit land bestaan veel stijlen en genres op een fascinerende wijze naast elkaar. Hieruit tonen we een selectie van eigentijds werk. Van noise uit de straten van Yogyakarta en opzweepende folk uit het streng islamitische Aceh tot hedendaagse Indonesische componisten die schrijven voor westers instrumentarium.

We tonen grensoverschrijdende samenwerkingen tussen kunstenaars uit verschillende hoeken van de archipel. Rahayu Supanggah schreef muziek voor *Setan Jawa*, een nieuwe zwijgende dansfilm van Garin Nugroho. In *Ruang Suara* werken hedendaagse Indonesische componisten en musici samen met Ensemble Modern uit Frankfurt. In Paradiso presenteren we *A Night in Indonesia*, met de nieuwste muziek uit de Indonesische underground, waaronder het geëngageerde duo Filastine & Nova Ruth en de akoestische metal van Senyawa. Tijdens *Holland Festival Proms* kan het publiek de *Temple of Time* van de Indonesisch-Nederlandse componiste Sinta Wullur betreden en als het wil meespelen. Ook presenteert beeldend kunstenaar Jompet Kuswidananto dan een installatie over censuur in kunst. In de contextprogrammering wordt ingegaan op onderwerpen als de Javaanse mystiek en de gezamenlijke Nederlandse en Indonesische geschiedschrijving. Ontdek het geluid van hedendaags Indonesië.

FOCUS: MUSIC FROM INDONESIA

Following the focus on Turkey and its neighbouring countries (2015) and on the Edges of Europe (2016), this year's special focus is on music from Indonesia. In the islands, many styles and genres exist next to each other in a fascinating way. We present a selection of contemporary work: noise from the streets of Yogyakarta and folk from strictly Islamic Aceh, to modern Indonesian composers. We show collaborations which transcend boundaries from artists from different corners of the archipelago. Rahayu Supanggah wrote the music for *Setan Jawa*, a new silent dance film by Garin Nugroho. Indonesian composers and musicians work with Ensemble Modern from Frankfurt in *Ruang Suara*. We are presenting *A Night in Indonesia* in Paradiso, with the latest music from the Indonesian underground, including the duo Filastine & Nova Ruth and Senyawa's acoustic metal. At the *Holland Festival Proms* the visual artist Jompet Kuswidananto is presenting an opera installation about censorship in art. The audience can also enter and if they like participate in the *Temple of Time* by the Indonesian-Dutch composer Sinta Wullur. The context programming explores topics such as Javanese mysticism and joint Dutch and Indonesian historiography.

Discover the sound of modern Indonesia.

internationaal
podiumkunsten
amsterdam

3 – 25 juni 2017
download de
app van het festival

HOLLAND FESTIVAL

VRIENDEN

Het Holland Festival heeft het getroffen – met Vrienden die zich betrokken voelen bij kunst, die het werk van artiesten van wereldklasse willen volgen en die het festival steunen in de ambitie om nieuw werk te blijven presenteren, initiëren of (co)produceren. Vrienden vormen het hart van het festival en hun genereuze steun helpt om elk jaar een toonaangevend programma te maken. Het verheugt ons dat we u deze voorstelling mede dankzij de Vrienden van het Holland Festival kunnen tonen.

**Ruth Mackenzie en Annet Lekkerkerker,
directie Holland Festival**

FRIENDS

The Holland Festival is lucky – with Friends who are passionate about art, welcoming to our world class artists, ambitious to help the festival to present, commission and (co)-produce brilliant new work. Friends are the heart of the festival and their generous support helps the festival to create an exciting programme each year. We are delighted to be able to present this performance with support from the Friends of the Holland Festival.

**Ruth Mackenzie and Annet Lekkerkerker,
board Holland Festival**

HOLLAND FESTIVAL 2017

directie

Ruth Mackenzie, *artistiek directeur*

Annet Lekkerkerker, *zakelijk directeur*

raad van toezicht

Martijn Sanders, *voorzitter*

Gert-Jan van den Bergh

Mavis Carrilho

Ben Noteboom

Jet de Ranitz

Tom de Swaan

Het programma van het Holland Festival kan alleen tot stand komen door subsidies, bijdragen van sponsors en fondsen en door de gewaardeerde steun van u, ons publiek.

hoofdbegunstiger

Fonds 21

subsidiënten

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Gemeente Amsterdam

fondsen, sponsors en instellingen

Stichting Ammodo, BankGiro Loterij Fonds, Rabobank Amsterdam, VSBfonds, Casa, Prins Bernhard Cultuurfonds, Stichting Dioraphte, Fonds Podiumkunsten, Kempen & Co, European Cultural Foundation, Brook Foundation, Westergasfabriek/MeyerBergman, Bruil, Clifford Chance LLP, BPD Cultuurfonds, Automobiëlbeprijf Van Vloten, Garuda Indonesia, Goethe-Institut, Lloyd Hotel, Volkshotel, Wilhelmina E. Jansen Fonds, Ambassade van Canada, Amerikaanse Ambassade Den Haag, Institut Français des Pays-Bas, Google Arts & Culture, Hofsteestichting, Hellingman & Zn.

HF Business

Beam Systems, De Nederlandsche Bank N.V., DoubleTree by Hilton, G&S Vastgoed, ING Groep, Loyens & Loeff, Ngage Media, Ten Have Change Management, WPG Uitgevers B.V.

jubileumspponsors

Ahold Delhaize, Heineken, KLM, KPMG, NS, Pon

mediapartners

NTR, VPRO

board of governors

De genereuze, meerjarige verbintenis van de Governors is van groot belang voor de internationale programmering van het Holland Festival en met name voor het aangaan van internationale coproducties.

G.J. van den Bergh en C. van den Bergh-Raat, Jéhan van Dijk, Bernard en Ineke Dijkhuizen, Jeroen Fleming, P. Gerla, H.J. ten Have en G.C. de Rooij, J. Kat en B. Johnson, Ton en Maya Meijer-Bergmans, Françoise van Rappard-Wanninkhof, M. Sanders, A.N. Stoop en S. Hazelhoff, Tom de Swaan, Elise Wessels-van Houdt, H. Wolfert en M. Brinkman Governors die anoniem wensen te blijven.

hartsvrienden

R.F. van den Bergh, Kommer en Josien Damen, Sabine van Delft-Vroom, Huub A. Doek, J. Fleury, Tex Gunning, V. Halberstadt, Wendy van Ierschoot, Isaäc en Francien Kalisvaart, Giovanna Kampouri Monnas, Luuk H. Karsten, Frans en Willeke Koffrie, Kristine Kohlstrand, Joost en Marcelle Kuiper, Monique Laenen en Titus Darley, Cees Lafieber, Emma Moloney, Sijbalt Noorda en Mieke van der Weij, Ben Noteboom, Robert Jan en Mélanie van Ogtrop-Quintus, Jeroen Ouwehand, Marinus Pannevis en Caroline Polak, Anthony en Melanie Ruys, Rob van Schaik en Wijnanda Rutten, Patty Voorsmit

beschermers

Lodewijk Baljon en Ineke Hellingman, Irma Boom en Julius Vermeulen, S. Brada, Frans en Dorry Cladder-van Haersolte, J. Docter en E. van Luijk, L. Dommering-van Rongen, Marry de Gaay Fortman, E. Granpré Molière, M. Grotenhuis, S. Haringa, J. Houwert, R. Katwijk, R. Kupers en H. van Eeghen, J. Lauret, A. van der Linden-Taverne, F. Mulder, Adriaan en Glenda Nühn-Morris, G. van Oenen, H. Pinkster, Pim en Antoinette Polak, H. Sauerwein, C.W.M. Schunck, I.R. Snelleman en A. Vreugdenhil, K. Tschenett, Wolbert en Barbara Vroom, P. Wakkie, A. van Wassenaer, Martine Willekens, O.L.O. en Tineke de Witt Wijnen-Jansen Schoonhoven

begunstigers

B. Amesz, A. van de Beek en S. van Basten Batenburg, E. Blankenburg, Ellen Birnie, Co Bleeker*, K. Bodon, Wim Boerman, Jan Bouws, E. Bracht, W.L.J. Bröcker, F. van den Broek, G. Bromberger, Rachel van der Brug, D. de Bruijn, M. Daamen, J. Dekker, M.H. Dijkgraaf, M. Doorman, Chr. van Eeghen*, J. van der Ende, Ch. Engeler*, E.L. Eshuis*, E. de Graaff Van Meeteren, F. Grimmelikhuisen, D. Grobbe, Annelies Heidstra en Renze Hasper, J. Hennephof, G. van Heteren, L. van Heteren, B. van Heugten, S. Hodes, J. Hopman*, J. Houtman, E. Hummelen, Yolanda Jansen, P. Jochems, Jan de Kater, J. Keukens, P. Krom, A. Ladan*, M. Le Poole, M. Leenaers, K. Leering, T. Liefwaard, A. Ligeon, Hanna van der Linden, T. Lodder, Ken Mackenzie, A. Man, D. van der Meer, E. van der Meer-Blok, A. de Meijere, E. Merckx, Jaap Mulders*, H. Nagtegaal, La Nube, Kay Bing Oen*, P.M. Op de Coul, E. Overkamp en A. Verhoog, P. Price, F. Racké, H. Ramaker, S. van de Ree, Wessel Reinink, L. Remarque-van Toorn, M. Roozen, A. Schneider,

H. Schnitzler, G. Scholten, E. Schreve-Brinkman, Steven Schuit, P. Smit, G. Smits, A. Sonnen, K. Spanjer, W. Sorgdrager en F. Lekkerkerker, K. Spanjer, C. Teulings, H. Tjeenk Willink, A. Tjoa, Y. Tomberg, H. van der Veen, M.T.F. Vencken, R. Verhoeff, A. van Vliet*, R. Vogelenzang, F. Vollemans, M.M. de Vos van Steenwijk, A. Wertheim, M. van Wulfften Palthe, M. Yazdanbakhsh, P. van der Zant, Marian van Zijll Langhout, M.J. Zomer, P. van Zwieten en N. Aarnin
* extra bijdrage

jonge begunstigers

Kai Ament, Helene Bakker, Aram Balian, Ilonka van den Bercken, Maarten Biermans, Femke Bijlsma, Femke Blokhuis, Jasper Bode, Quirijn Bongaerts, Marcha van der Boon, Melanie Bosveld, Maarten van Boven*, Jonne ter Braak, Tessa Cramer, Snezana Djordjevic, Sandra Geisler, Matthijs Geneste, Susan Gloudemans, Marte Guldemon, Pieter Guldemon, Hagar Heijmans, Brendon Humble, Jort van Jaarsveld, Bram de Jaeger, Daan de Jong, Ytha Kempkes, Marc Koehler, Bas Köhler, Judith Lekkerkerker, Gustavo López, Pieter van der Meché, Frans Muller, Britt Ootes, Boris van Overbeeke, Menzo Reinders, Jasper Roodenburg, Peter Ruys, Guus Schaepman, Gijs Schunselaar, Monica Sette, Reinout Steenhuizen, Farid Tabarki, David van Traa, Frank Uffen, Helena Verhagen, Tristen Vreugdenhil, Danny de Vries
* extra bijdrage

liefhebbers

Alle 682 Liefhebbers.

Vrienden die anoniem wensen te blijven.

WORD VRIEND

Het Holland Festival heeft uw steun nodig. Als Vriend draagt u bij aan het succes en de bloei van het festival.

Liefhebber - vanaf € 55 per jaar
U ontvangt dit programmaboek gratis, u heeft voorrang bij de kaartverkoop en u krijgt korting op tickets.

Begunstiger - vanaf € 250 per jaar (of € 21 per maand)
Uw bijdrage komt rechtstreeks ten goede aan de internationale programmering van het Holland Festival. Als Begunstiger heeft u recht op vrijkaarten en andere aantrekkelijke privileges.

Jonge Begunstiger - vanaf € 250 per jaar (of € 21 per maand)
Ontvang dezelfde privileges als de Begunstigers én neem deel aan een speciaal programma waarin je elkaar ontmoet en voorstellingen geselecteerd zijn die je niet mag missen.

Beschermmer - vanaf € 1.500 per jaar (of € 125 per maand)
Als dank voor uw aanzienlijke bijdrage aan de internationale programmering van het Holland Festival ontvangt u een uitnodiging voor de openingsvoorstelling en voor exclusieve bijeenkomsten, naast vrijkaarten en andere privileges.

Hartsvriend - vanaf € 5.000 per jaar
Als Hartsvriend van het Holland Festival nodigen we u uit om dichterbij de makers te komen. Met gelijkgestemden en gasten van het festival verwelkomen we u graag op speciale gelegenheden en geven u een blik achter de schermen.

JOIN US

The Holland Festival needs your support.
Join us now as a festival Friend and contribute to the festival's ongoing success and growth.

Liefhebber - from € 55 annually
You will receive programme books such as this one for free, have access to advance ticket sales and get discounts on tickets.

Begunstiger - from € 250 annually (or € 21 per month)
Your contribution goes directly to the Holland Festival's international programming. As a Begunstiger, you have a right to free tickets and other attractive privileges.

Jonge Begunstiger - from € 250 annually (or € 21 per month)
Receive the same privileges as the Begunstigers and also take part in a special programme in which you meet each other at selected shows that are too good to miss.

Beschermmer - from € 1.500 annually (or € 125 per month)
As thanks for your considerable contribution to the Holland Festival's international programming, you receive an invitation to the opening performance and exclusive gatherings in addition to free tickets and other privileges.

Hartsvriend - from € 5.000 annually
We invite Holland Festival Hartsvrienden to become more closely acquainted with the makers of the Festival and meet like-minded people and guests.

Geefwet

Sinds 1 januari 2012 is het nog aantrekkelijker om het Holland Festival te steunen vanwege de Geefwet die tot 1 januari 2018 van kracht is. De Geefwet houdt in dat giften aan culturele ANBI's met 25% verhoogd mogen worden tot een maximum aan schenkingen van € 5.000 per jaar. Schenkt u meer dan € 5.000, dan kunt u het resterende bedrag voor het reguliere percentage (100%) aftrekken van de inkomstenbelasting.

De voordelen van de Geefwet gelden voor alle belastingplichtigen (particulieren en bedrijven) en zijn van toepassing op zowel eenmalige als periodieke schenkingen.

Voordeel van een periodieke schenking

Een eenmalige gift is beperkt aftrekbaar voor de belasting. Het totaal van de giften op jaarbasis dient hoger te zijn dan 1% (drempel) met een minimum van € 60 en kan tot maximaal 10% (plafond) van het inkomen worden afgetrokken.

Een periodieke gift is een gift waarbij voor een periode van ten minste vijf opeenvolgende jaren een gelijke uitkering wordt gedaan, vastgelegd in een periodieke akte. De gift is volledig aftrekbaar zonder aftrekdrempel of aftrekplafond.

Wilt u ook Vriend van het Holland Festival worden? Ga voor meer informatie en een aanmeldformulier naar hollandfestival.nl (Steun HF) of neem vrijblijvend contact op met Nicole Mooij op 020 – 788 21 14.

Donations to the Festival are tax-deductible

Between 1 January 2012 and 1 January 2018, a special tax law is in effect which makes it more advantageous to make charitable donations. Called the 'Geefwet', this law allows you to claim your deductions to cultural organizations with ANBI status with an additional 25% for tax benefits (a total of 125%). The Holland Festival has such an ANBI status. The fiscal advantage applies to donations that total a maximum of € 5.000 annually. If you donate more than € 5.000 to registered charities, you can deduct the remaining amount for the regular percentage (100%). The advantages of the Geefwet apply to all taxpayers (private parties and businesses) and are applicable to both individual and periodical gifts.

Advantages of a periodical gift

Restrictions apply to deductions for individual gifts. Individual gifts are tax-deductible when the total amount of gifts given in one year surpasses 1% of your income, with a minimum of € 60. The amount given above the minimum threshold is tax-deductible. The maximum deductible amount is 10% of your threshold income. There are fiscal benefits for periodical gifts with an annuity construction for five years and upwards. If you choose to support the Holland Festival for a minimum of five years, your gift will be fully tax-deductible.

If you would like to join us, go to our website hollandfestival.nl (Support HF) for more information or call Nicole Mooij for an informal talk without obligations: 020 – 788 21 14.

COLOFON

COLOPHON

Holland Festival

Piet Heinkade 5

1019 BR Amsterdam

tel. +31 (0)20 – 788 21 00

info@hollandfestival.nl

www.hollandfestival.nl

eindredactie en opmaak

editorial and lay-out

Holland Festival

tekst text

Sadijah Boonstra

vertaling translation

Brendan Monaghan

ontwerp design

thonik

omslagfoto photo cover

© Erik Wirasakti

druk printing

Tuijtel, Hardinxveld-Giessendam

© Holland Festival, 2017

Niets uit deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het Holland Festival.

No part of this publication may be reproduced and/or published by any means whatsoever without the prior written permission of the Holland Festival.

SHOSTAKOVICH TRILOGY

Het Nationale Ballet

ZA 17.6, DO 22.6, VR 23.6, ZO 25.6*,

WO 28.6, DO 29.6, VR 30.6

20:15, *14:00

Nationale Opera & Ballet

DEMOLISHING EVERYTHING WITH AMAZING SPEED

Dan Hurlin, Dan Moses Schreier

WO 21.6, DO 22.6, VR 23.6

20:30

Compagnietheater

ORCHESTER-FINALISTEN

Studenten Koninklijk Conservatorium,

Christine Chapman

DI 20.6 – 20:30

Muziekgebouw aan 't IJ

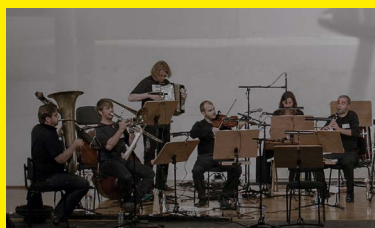
LADY EATS APPLE

Back to Back Theatre

ZA 24.6, ZO 25.6*

20:30, *15:00 & 20:30

Stadsschouwburg Amsterdam

ALLES WIEDER GUT

Franui, Florian Boesch, Jonas Dahlberg

WO 21.6 – 20:30

Muziekgebouw aan 't IJ

HOLLAND FESTIVAL PROMS

Sinta Wullur, Kate Moore, Lucas & Arthur
Jussen, Tom Jenkinson, James McVinnie,
The Nile Project

ZA 24.6 – vanaf 15.00

Het Concertgebouw

Hoofdbegunstiger:
FONDS21

A
O M
D M
O

BankGiro Loterij | **FONDS**

Rabobank